

דיוויד יום – פירוק מושג ה"נפש" (תודעה)
הקרטיזאני מפרספקטיבה אִמְפִּירִיִּסְטִית

לייבניץ/וולף מטיפיזיקה דו-רכיבית:
[1] עיקרון הנון-קונטרידיקציה
[2] עיקרון הטעם המספיק

משה מנדלסון: אידיאליזם רציונליסטי

אפיסטמולוגיה ואידאליזם: מחשבות ניתן להשוות רק למחשבות, לפיכך "אמת" היא אפיון של מערכות קוהרנטיות. מה עם "אמיתות חיצוניות"? הן כרוכות בנתונים אינדוקטיביים, ריבוי תחושותי וכד'. זו (בעקבות דקארט) הוכחה ל"קיום אלוהים": כי רק כוח חיצוני יוכל "לערוב" לכך שיש "חוצ" נגיש לתחושותינו. כמו כן: בסיס למדע חובק-כל עם תוקף דדוקטיבי.

[פאידון]: "הישארות הנשמה". לא ניתן לדמיין "אני" מגובש, בעל זיכרון ורציפות תודעתית בהעדר יסוד ("סובסטנץ") אחיד, "פשוט", ובלי נוכחות בחלל. אשר על כן יסוד זה אינו עשוי להיכחד, משמע, הוא נצחי (= "אל-זמני"). ראו זאת כהוכחה נוספת לקיום אלוהים, שרק בו – באינסופיותו הנצחית – עשוי סובסטנץ כזה להתקיים (לייבניץ/דוסטויבסקי)

הוכחות לקיום אלוהים: בעוד שבמדיבליזם היה אילוץ ליישב את האמונה עם היגיון (אריסטוטלי) וכך נוצרו ה"ארגומנטים" (אקווינאס), כעת נוצר לחץ מקביל, למצער מצד מי שאינם אתאיסטים מוצהרים, לבנות מושג "אלוהים" שאינו מתנגש עם נאורות שכלתנית (ובעיקר – בטרטוריה לותרנית).

[א] מרגע שאני מניח הימצאות קונטינגנטית ע"פ עיקרון הטעם המספיק מתחייבת הימצאות "יש" הכרחי. אך הקוגניטיו מבסס (רק את) הימצאותי הקונטינגנטית: "אני קיים, משמע יש אלוהים"

[ב] אם משהו לא קיים זה מפתה שהוא או "בלתי אפשרי" או – לא נמצא קונטינגנטית. אך, לטעון שמהו שאינו קיים הוא "בלתי אפשרי", פירושו לטעון שיש במושגו סתירה. לפיכך, אם מושג האלוהים אינו קונטרידיקטי אי-הימצאותו היא אפשרות גרידא, שטעונה "טעם מספיק". אר לא יתכן ש"היש המושלם" יהא קונטינגנטי (מותנה). מ.ש.ל.

מודל מבריק! בלי להשתמש ב"הוכחות קוסמולוגיות" או חשיבה טלאולוגית פרימיטיבית (שנשללה על ידי שפינוזה כאנלוגיה ארופ-צנטרית נואלת) מתקבל יקום "שכלתני" שגם "מבוסס על אלוהים" אך לא על תיאולוגיה מונותאיסטית. החשיבה כשירה להבנה של הקוסמוס, משום שקוהרנטיות היא המצב הפשוט ביותר! היה צריך להימצא "טעם מספיק" כדי ליצור עולם "בלתי מובן" והיה צריך אפוא לגלם בבורא טבע סתירתי, מה שלא מתיישב עם התפיסה הבסיסית של היסוד האלוהי כ"מושלם". כך בתיווך המודל של לייבניץ/וולף מצטייר ה"עולם" המתאים ביותר (גם ברמת המחקר האמפירי/מדעי) לפרסופוזיציה הנאורותית בדבר שכלתנות, והנהירות (הניוטוניאנית) של "הכל".

אפולוגטיקה לטובת היהדות מול הנצרות (לאונטר) על ידי טיעון מכריע: עיקרון בסיסי בנאורות הוא הסובלנות וקבלת הפלורליזם (לפיכך גם המדינה צריכה להכיל דתות שונות בלי העדפה, סוג של "הפרדה") והנה בעוד הנצרות כופה עצמה (דת מיסיונרית מעצם הגדרתה) היהדות היא בלתי מיסיונרית באופן מתודי משמע "טולרנטית" ו"נאורה". טיעון זה פועל לשני כיוונים: גם להכלת יהודים על ידי השלטון והאליטה, וגם – הכשרת הקומפטיביליות של יהודים בגרמניה עם עיקרי הנאורות.

חקר המקרא

שפינוזה [TTP] (ולפניו ראב"ע, לותר, הובס ואחרים) דוחה לחלוטין את "המקור המוזאיסטי" של הפנטטיק, ומזהה את הכרונולוגיה של הספרים האחרים – חלקם עם עזרא הסופר, וחלקם בידי הפרושים במאות הראשונה והשנייה שהם האחרים לסלקציה וקונטרידיקציה. משמע, לא זו בלבד שאין כל "קדוש" ב"ספרי הקדוש", הם נגשים לביקורת, ניתוח, פקפוק והפרכה ככל טקסט, והדברים אמורים אף ביתר שאת לעניין "הברית החדשה".

ג"א לסינג: "חינוכה של האנושות"

לאוקאון דרמטורגיה

לסינג מיישב את הדת עם הנאורות בתיווך היסטוריוסופיה "קדם הגליאנית". ההיסטוריה היא "התבגרות" (לא בהכרח ליניארית) של האנושות: אנו "משתפרים" בפרוגרס המבוסס על הבשלת הבינה. התהליך מתבצע על ידי מתודולוגיות, מדעים, טכנולוגיות, ושאר מנגנוני התרבות. בעוד שאמפיריציסטים כדוגמת יום פסלו את הדתות כארכאיזם הנובע מליקוי חשיבה (וכך הגיעו לדאיזם ואטאיזם) לסינג רואה בדת ("ההתגלותית") את "מערכת החינוך" החיונית לשלבים קדם-שכלתיים. העברים נבחרו דווקא משום שהיו נטולי תרבות ומסורת פורמליות. כך התאפשר להבנות את חשיבתם מלכתחילה ולהפכם, ל"מחנכי האנושות" בהמשך. הברית הישנה היתה חיונית להבניית מושג הטרנסצנדטיה בד בבד עם עקרונות מוסר בסיסיים באמצעות תכתיבים (סנקציוניים) "מלמעלה". הברית החדשה היא שלב "ליברלי" יותר שמכשיר אחווה, קהילתיות, "אנושיות" (נקודת הזינוק למתקפה של ניטשה). כעת, בעידן הנאורות אנו יכולים להפיק את כל אלה מתוך הבינה הבשלה, ולפתח באופן מושכל את הסובלנות, הפלורליזם, וההומניזם בכללותו.

מה רע בפנתאיזם? ההדיט שוגה בפרשנות בסיסית לעניין עמדה זו. לגבי שפינוזה "אלוהים" ו"הטבע" בלתי נפרדים (ליתר דיוק – מושגים שקולים), כך שהטענה כי "אלוהים הוא הכול" מוקיעה כל אפיון אנטרופומורפי (כל שכן "פרסונליסטי") כהבלותא צרופה (רגש, חרטה, פעולה בזמן, נוכחות מולי, נס וכו'). (הרמב"ם ואחרים טענו כך קודם). "אהבת אלוהים" היא ההבנה שהיקום כפוף לדטרמיניזם טוטלי, אשר נגזר אוקלידיאנית ממושג הסובסטנציה. ביקצור: אטאיזם שיטתי, נחרץ, ולא בר-הפרכה.

כלום היה לסינג שפינוזיזם? Pantheismusstreit
מאחר שלסינג הצהיר באוזני יאקובי ששפינוזה הוא לגביו "הפילוסוף היחיד" מפרסם יאקובי בשנת 1785 את חליפת מכתביו עם מנדלסון בטענה שהנאורות = מטריאליזם מכניסטי = אטאיזם, מה שמוביל לרלטיביזם מוסרי. ובסופו של דבר לעמדה. שאנו מכנים בזמננו – ניהיליזם.

הקדמה: קאנט משבח ותוקף. וולף החדיר למרחב הדעת הגרמני מתוד מסקני מחמיר שהוא תנאי לכל חשיבה. אולם, הוא ראה את השכלתנות (שני עקרונות הבסיס) כפרסופוזיציה שאין צורך לתקף, ובכך – יצר מטאפיזיקה דוגמטית במיוחד. הפילוסופיה הביקורתית של קאנט תצא מנקודה זו. (משמע, תתקוף על ידי רפלקסיה טרנסצנדנטלית את הפרדיגמה הנאורותית של דוגמטיזם שכלתני)

אתיקה: וולפיאנית. שיפוט מוסרי הנו היסד שכפוף לעיקרון "הפרפקציה". העיקרון העליון הוא "לפעול לפרפקציה של עצמיות". כיצד לעבור מכאן למוסריות זולתית/קהילתית/מדינתית? אכן, כשיש התנגשות בין העצמיות ו"החובה לאחר" – הראשונה תגבר. אולם קונפליקט כזה מתאפשר רק עקב ליקוי הבנה לעניין "מהות העצמיות". השכל מחייב, שה"עצמיות" תכיר בגרעין אנושיות אוניברסלי. הפרפקציה שלי האישית כאדם מכוונת, כיעד סופי, לפרפקציה של אנושיות (= שכל/אמפטיה/הומניזם), והבנת המכלול שבו אני חי (חוקים, מדינה, מערכות בינלאומיות). יש לי, אפוא, חובה מוסרית לקדם לא רק את המצב הקונטינגנטי של אחרים/חברה/מדינה – אלא את הפרפקציה של כל אלו. חובתי להשבת עצמיותי האנושית כרוכה בהשבת האנושיות בכללותה.

נתן החכם

"הוקרה" להומניזם של מנדלסון, וניסיון להציג [א] פלורליזם של עמדות [ב] רלטיביזם תיאולוגי, [ג] שלילת הדוגמטיזם של עצם המושג "דת" (כ"התגלות אמת אקסקלוסיבית") – בתור מאפיינים הכרחיים של הנאורות (כמו גם – העדר הצדקה לעיגון דת ספציפית במסגרת המדינה, ודחיית המושג "נס" כשריד וסימפטום פרימיטיבית הנובעת מבורות לעניין הדטרמינציות הפועלות במציאות). "משל שלוש הטבעות" מציג את ה"רלטיביזם הפרשני" של כל "אמת" המתיימרת להתבסס על טרנסצנדנציה בלתי נגישה, כמו גם את העיקרון הנאורותי שלפיו אמונה צריכה להיות השבחה מוסרית של כל אינדיבידואל – בדרך, ולא ציות עיוור לפורמליזם ודוגמות של דת ממוסדת.